

فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی دانشگاه الزهرا (س)
سال چهارم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۵ (پیاپی ۱۲)

رابطه شاخص استقلال اقتصادی و تاب‌آوری اقتصادی در ایران^{۱*}

امیر خادم‌علیزاده^۲، غلام‌علی معصومی‌نیا^۳،
مهدی قائمی‌اصل^۴ و سیده زهرا حسینی^۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۶/۰۳

چکیده

در حال حاضر بایستگی چهار مفهوم در برنامه‌ریزی توسعه اهمیت زیاد پیدا کرده است. این مفاهیم عبارتند از توسعه پایدار، توسعه انسانی، مسأله یادگیری و در نهایت "تاب‌آوری"، که فلسفه وجودی آن افزایش تعداد و گستردگی و عمق آثار شوک‌های برونزا بر سرنوشت ملی است. آنچه در بین اهداف نظام اقتصادی اسلام، در شرایط بروز شوک‌های داخلی و خارجی، اولویت پیدا می‌کند، "استقلال اقتصادی" می‌باشد. در این پژوهش، نماگر استقلال اقتصادی (INDEP) برای ایران، از ترکیب شاخص‌های بومی نرمال شده وابستگی بودجه به نفت، عدم خودکفایی

---

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/edp.2017.14987.1084

* این مقاله از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده چهارم در دانشگاه خوارزمی استخراج گردیده است.

۲. استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی؛ khademalizadeh.a@gmail.com

۳. استادیار دانشگاه خوارزمی؛ masuminiiaali@yahoo.com

۴. استادیار دانشگاه خوارزمی؛ m.ghaemi84@yahoo.com

۵. کارشناس ارشد اقتصاد (نویسنده مسئول)؛ hosseini.seyedezhahra@yahoo.com

در تولید غذاهای اساسی، وابستگی الگوی مصرف به خارج و پایین بودن صادرات غیرنفتی برای دوره زمانی ۹۳-۱۳۶۸ ساخته شده است. برای بررسی میزان اثرگذاری استقلال اقتصادی بر تاب‌آوری اقتصادی، متغیر بی‌ثباتی اقتصاد کلان به عنوان نماینده آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصاد انتخاب و سپس از الگوی خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی^۱ (ARDL) استفاده شد که نتایج، مؤید وجود رابطه مثبت و معنی‌دار بین استقلال اقتصادی و تاب‌آوری اقتصاد است؛ به گونه‌ای که یک واحد افزایش در استقلال اقتصادی، آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصاد را در کوتاه‌مدت به میزان ۰,۳۲ واحد و در بلندمدت به میزان ۰/۱۳ واحد کاهش می‌دهد. همچنین پیاده‌سازی انواع الگوهای^۲ (BARDL) و محاسبه ضریب تصحیح خطا، نشان داد که بین ۱/۱ الی ۲/۷ دوره برای تصحیح عدم تعادل متغیر وابسته و رسیدن به روند بلندمدت زمان لازم است.

واژگان کلیدی: آسیب‌پذیری، استقلال اقتصادی، اقتصاد مقاومتی،

تاب‌آوری، تکنیک الگوی خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی

طبقه‌بندی JEL: O₁₀, O₅, C₅₁, E₀

۱. مقدمه

ایجاد زمینه‌های اقتصادی زندگی گوارا برای همه (رفاه عمومی) هدف و مصلحت عالی نظام اقتصادی اسلام بوده، و زمینه‌های اقتصادی لازم برای رسیدن به این هدف عالی، همان هدف‌های میانی نظام اقتصادی اسلام است. بر اساس منابع اسلامی، آنچه به صورت هدف‌های میانی نظام اقتصادی می‌توان استنباط کرد، عبارتند از: عدالت، امنیت و بارور کردن استعدادها طبیعت. امنیت اقتصادی از دیدگاه کلان که یکی از ابعاد امنیت ملی است، به معنای وجود ثبات و اطمینان و عدم خطر نسبت به فعالیت‌های اقتصادی و اموال و ثروت‌های جامعه می‌باشد. از این دیدگاه، امنیت اقتصادی به امنیت داخلی و خارجی یا بین‌المللی قابل تقسیم است. اگر منافع و مصالح اقتصادی کشوری از سوی دیگر کشورها مورد تهدید قرار گیرد، آن کشور امنیت اقتصادی نخواهد داشت. در این صورت، علت ناامنی خارجی است و "استقلال اقتصادی"^۳ یکی از عوامل تحقق

1. Auto Regressive Distributed Lag Model

2. Bayesian Auto Regressive Distributed Lag Model

3. Economic Independence

امنیت اقتصادی خارجی یا بین‌المللی خواهد بود، این مهم وقتی حاصل می‌شود که کشور بتواند منافع اقتصادی خود را آن‌گونه که خود تشخیص می‌دهد، تعقیب کند (میرمعزی، ۱۳۹۰).

آنچه در شرایط تحریم‌های اقتصادی غرب مقابل ایران، بر بخش‌های خرد و کلان اقتصاد جامعه اتفاق افتاد، این نکته را آشکار ساخت که سیاست‌های اقتصادی در کشور باید به نوعی تغییر کند که روند رو به رشد اقتصادی - در راستای هدف غایی نظام اقتصادی اسلام - محفوظ بماند و همچنین "آسیب‌پذیری"^۱ آن کاهش پیدا کند. این مسائل در راستای تحقق "اقتصاد مقاومتی"^۲ امکان‌پذیر است؛ یعنی «سیاست‌های اقتصادی باید سیاست‌های اقتصاد مقاومتی باشد. یک اقتصاد مقاوم باید اقتصادی باشد که در ساخت درونی خود مقاوم باشد، بتواند ایستادگی کند، با تغییرهای گوناگون در این گوشه دنیا، آن گوشه دنیا متلاطم نشود...»^۳؛ چرا که اگر منافع و مصالح اقتصادی کشوری از سوی دیگر کشورها مورد تهدید قرار گیرد، استقلال و در نتیجه امنیت اقتصادی کشور به مخاطره می‌افتد و اگر تهدید به حدی برسد که کیان نظام اسلامی به خطر افتد، در این صورت برقراری امنیت اقتصادی از راه دستیابی به استقلال اقتصادی و بی‌نیازی از دشمن، اولویت اول را در بین هدف‌های اقتصادی و حتی غیراقتصادی پیدا می‌کند. از سوی دیگر در قانون اساسی^۴ نیز از استقلال اقتصادی، به عنوان هدف عالی جمهوری اسلامی ایران یاد شده است، و بنابراین طراحی شاخصی متناسب با این هدف که بتواند چگونگی مسیر حرکت کشور را در راستای هدف مورد نظر نشان دهد، ضروری خواهد بود. شوماخر^۵ در کتاب «کوچک زیباست» در سال ۱۹۷۴ پیش‌بینی می‌کند که روزی حکومت کمونیستی شوروی سقوط خواهد کرد؛ که این اتفاق در سال ۱۹۹۰ رخ داد. دلیلی که وی بیان می‌کند، آن است که نظام سرمایه‌داری هدف خودش را رفاہ عمومی قرار داده و شاخص‌هایی متناسب با این هدف مانند نرخ رشد اقتصادی برای آن تعریف کرده است. اما کشورهایی مثل شوروی که هدف نهایی خویش را تحقق

---

1. Vulnerability

2. Resilience Economy

۳. رهبر جمهوری اسلامی ایران در دیدار کارگران و فعالان بخش تولید کشور به مناسبت هفته کارگر، ۱۳۹۲/۲/۷.

۴. اصل چهل و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصلی است که به بررسی استقلال اقتصادی می‌پردازد. در ابتدای این اصل چنین آمده است: «هدف عالی جمهوری اسلامی ایران، تحقق استقلال اقتصادی، رفع فقر و برآوردن نیازهای در حال رشد انسان‌ها است.»

5. Schumacher

عدالت بیان کرده اند، شاخصی متناسب با هدف عدالت تعیین نموده که بتواند بر اساس آن، سالانه خودش را ارزیابی کند. این در حالی بود که سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، برای رتبه‌بندی کشورها بر همان شاخص‌های نظام سرمایه‌داری تکیه کرده و می‌کنند. بنابراین در این پژوهش می‌توان با شناسایی برخی از مؤلفه‌هایی که به طور مستقیم بر استقلال اقتصادی اثرگذار است، یک شاخص ترکیبی طراحی نمود که بتوان با آن چگونگی حرکت در مسیر این هدف را برای کشور ایران در دوره زمانی ۹۳-۱۳۶۸ سنجد و همچنین میزان اثرگذاری استقلال بر تاب‌آوری اقتصادی را بررسی نمود تا بتوان بر اساس آن، به ارائه توصیه‌های سیاستی متناسب در این زمینه پرداخت. ساماندهی مقاله به این ترتیب می‌باشد: پس از تبیین پیشینه موضوع در قسمت ادبیات پژوهش، مبانی نظری و شواهد تجربی موجود در زمینه موضوع این مطالعه مرور شده و سپس الگوی مطالعه و روش تحلیل تجربی معرفی می‌شود و در پایان، الگوی مطالعه برآورد شده و نتایج حاصل از آن مورد تفسیر قرار می‌گیرد.

۲. ادبیات پژوهش

کوشش برای تئوریزه کردن استقلال در میان کشورهای پیشرفته حداقل ۱۷۰ سال سابقه دارد. یکی از ارزنده‌ترین این کوشش‌ها مربوط به نظریه‌پرداز مشهور عصر «میجی»^۱ در ژاپن یعنی «فوکوتساوا یوکیشی»^۲ است. در قرن بیستم نیز مادام که کشورهای اروپایی احساس می‌کردند به لحاظ علمی و تکنولوژیکی کمی از آمریکا عقب افتاده‌اند، تلاش‌های علمی برای تبیین تئوریک استقلال و به خصوص استقلال اقتصادی ادامه داشته است. نمونه برجسته این تلاش‌ها کتاب مشهور فرانسوا پرو^۳ اقتصاددان بزرگ فرانسوی به نام «استقلال اقتصادی» است^۴ (مؤمنی، ۱۳۷۴).

از نظر واژه‌شناسی، کلمه استقلال از باب استفعال و با واژه‌هایی چون قلیل، قلت و تقلیل مرتبط است و در معنی، کم کردن و به حداقل رساندن می‌باشد. ملت استقلال- ل طلب می‌خواهد وابستگی‌ها را تحلیل بدهد و اتکای به دیگران را به حداقل برساند (منصوری، ۱۳۷۴). با ارائه معنی واژگانی استقلال می‌توان یک تعریف مفهومی از آن ارائه داد: استقلال عبارت است از «داشتن قدرت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری همراه با اعمال این تصمیم‌ها و سیاست‌ها در حیطه حاکمیت». اگر این تعریف را تجزیه کنیم،

1. Meiji

2. Fukuzawa Yukichi

3. François Perroux

سه عنصر قدرت تصمیم‌گیری، قدرت اعمال تصمیم گرفته شده و قلمرو حاکمیت قابل بازیافت هستند. بر این اساس، چنانچه ملتی بتواند بدون تأثیرپذیری از محیط خارجی اعم از منطقه‌ای و نیروهای اثرگذار بین‌المللی چون قدرت‌های بزرگ، سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی، برای خود برنامه‌های کلان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تدوین کند آن را ملت مستقل می‌نامند (تقی‌زاده انصاری، ۱۳۷۹).

استقلال اقتصادی به هیچ وجه به معنای انزواجویی و بستن همه درها بر روی خود نیست؛ بلکه عبارت است از یک کوشش آگاهانه و خردمندانه به منظور یافتن یک دید درست و واقع‌بینانه و بر اساس موازین عقل سلیم، از صورت مهمترین مسائلی که با آن مواجه هستیم؛ به منظور فراهم کردن زمینه‌های اتکای هرچه بیشتر، به مبانی علمی و فنی خودی و ایجاد ساختارهایی است که آسیب‌های وارده از سوی نظام مسلط بین‌المللی را، به حداقل برساند و جامعه را بر اساس آرمان‌ها و ارزش‌های خود به سمت تعالی و پیشرفت رهنمون سازد (مؤمنی، ۱۳۷۱). در پژوهش حاضر نیز مقصود از استقلال اقتصادی این است که جامعه بتواند نیازمندی‌های خود را در حد قابل قبولی از رفاه، تولید کند و در اداره امور اقتصادی نیازمند و متکی به دیگران نباشد. برخی از فعالیت‌های مشابه داخلی که در این زمینه انجام گرفته و می‌تواند راهگشای پژوهش‌های بعدی باشد به شرح زیر است:

مؤمنی (۱۳۷۴) در مقاله‌ای با عنوان «چند نکته پیرامون اهمیت استراتژیکی و آرمانی استقلال اقتصادی»، نشان می‌دهد که واردات دانش اقتصاد نیز خود به عنوان یکی از عوامل منفی اثرگذار بر استقلال اقتصادی است.

تقی‌زاده انصاری (۱۳۷۹) در مقاله «استقلال سیاسی استقلال اقتصادی» استدلال می‌کند که نه تنها استقلال اقتصادی پیوندی عمیق با استقلال سیاسی دارد، بلکه شرط لازم برقراری آن، استقلال سیاسی است.

سیف (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبنتی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، الگویی برای اقتصاد مقاومتی جمهوری ایران شامل مؤلفه‌های رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنریت (انعطاف‌پذیری) اقتصادی پیشنهاد داده است.

روحانی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «شاخص‌های ارزیابی تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، با پایبندی به متن بندهای ۲۴ گانه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، شاخص‌های قابل سنجشی را که عمدتاً از جنس شاخص‌های خروجی هستند، ارائه داده است.

سیف (۱۳۹۳) در کتاب «نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، یکی از آسیب‌های موجود از منظر نقشه راه اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران را، ضعف خوداتکایی نامبرده که چالش‌های موجود در این ضعف را تمامی انواع وابستگی به خارج بیان کرده است.

غیاثوند و عبدالشاه (۱۳۹۴ب) در مقاله «مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران»، تاب‌آوری اقتصادی ایران در برابر شوک‌های خارجی حوزه اقتصاد را بر اساس شاخص تاب‌آوری بریگوگلیو و جک بورمن در دوره ۹۲-۱۳۷۵ محاسبه کرده‌اند. نتایج مقاله آنها نشان می‌دهد که تاب‌آوری صرف‌نظر از روندهای افزایشی یا کاهش‌ی در طول دوره‌ها، پایین بوده است.

گلایمونت^۱ (۱۹۹۹) در مقاله «آسیب‌پذیری اقتصادی در کشورهای کم‌درآمد» برای ساخت یک شاخص بین‌المللی قابل مقایسه، آسیب‌پذیری را ناشی از سه عامل می‌داند: ۱- شوک؛ ۲- در معرض قرار گرفتن؛ ۳- تاب‌آوری یا ظرفیت. وی چنین نتیجه می‌گیرد که دو عامل اول بیشتر مربوط به ساختار است و سومی مربوط به سیاست‌هاست. بریگوگلیو و همکاران^۲ (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با عنوان «آسیب‌پذیری اقتصادی و انعطاف‌پذیری، مفاهیم و اندازه‌گیری‌ها»، نشان داده‌اند برخی از کشورهای ثروتمند نفتی از جمله ایران، ونزوئلا و نیجریه دارای آسیب‌پذیری ذاتی بالا و تاب‌آوری پایین می‌باشند.

بریگوگلیو و همکاران (۲۰۱۱) در مقاله «رشد و تاب‌آوری در شرق آسیا و تأثیر رکود اقتصادی جهانی در سال ۲۰۰۹»، به تبیین شاخصی برای اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی پرداخته‌اند. وی این شاخص را به دو حوزه عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی تفکیک می‌کند. حوزه عوامل اقتصادی را به دو بخش اقتصاد خرد و اقتصاد کلان و حوزه اجتماعی را به دو بخش حکمرانی خوب و توسعه اجتماعی تفکیک می‌کند.

---

1. Guillaumont
2. Briguglio, et al.

بورمن و همکاران^۱ (۲۰۱۳) به منظور بررسی توانایی کشورهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور برای مقابله با شوک‌ها، در مقاله‌ای با عنوان «شاخص تاب‌آوری صدساله: اندازه‌گیری تاب‌آوری کشورها در مقابل شوک‌ها»، مقدار تاب‌آوری این کشورها را بررسی کرده‌اند.

مطالعات بالا نشان می‌دهد پژوهش‌هایی که در زمینه استقلال اقتصادی انجام شده، عمدتاً به تبیین مسأله استقلال اقتصادی، اهمیت استراتژیک آن و بیان تعدادی از عوامل اثرگذار بر آن بسنده کرده‌اند. همچنین پژوهش‌هایی نیز به طور جداگانه در زمینه اقتصاد مقاومتی، اصول و مبانی نظری آن، تاب‌آوری و ساخت شاخص برای آن انجام شده است، نوآوری این پژوهش به طور خاص در تعریف و ارائه شاخص‌هایی برای استقلال اقتصادی با رویکرد شرایط تحریم‌های گسترده اقتصادی (مالی، پولی و تجاری) و چارچوب اقتصاد مقاومتی و همچنین بررسی اثر معنی‌داری نماگر استقلال اقتصادی بر روی اقتصاد مقاومتی از طریق مدل‌سازی مطلوب، می‌باشد.

۳. مبانی و چارچوب نظری

۳-۱. مبانی نظری اقتصاد مقاومتی

جهانی‌سازی اقتصاد و تجارت، افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی و باز بودن اقتصاد^۲ از جمله عواملی هستند که درهای اقتصادی کشورها را به روی آسیب‌پذیری و تکانه‌های خارجی باز نموده و زمینه‌های بروز بحران‌های مالی و اقتصادی و کاهش رشد اقتصادی در نقاط مختلف جهان را فراهم نموده و کشورها را به اتخاذ سیاست‌های اقتصادی متمایل نموده‌اند که علاوه بر حفظ رشد و پیشرفت اقتصادی، تأثیرپذیری اقتصاد را در برابر تکانه‌ها و دیگر اشکال اختلال در اقتصاد کاهش دهد (سیف و همکاران، ۱۳۹۳ الف). وجود بخش بزرگی از مطالعات به عمل آمده در حوزه اقتصاد که به موضوعاتی همچون آسیب‌پذیری اقتصادی، تکانه‌های اقتصادی^۳، تاب‌آوری اقتصادی، دوام و پایداری اقتصادی^۴، بی‌ثباتی اقتصادی^۵ و دیگر مفاهیم مشابه پرداخته‌اند، نشان‌دهنده جهت‌گیری سایر کشورها به این سمت است. همه‌گیر شدن مفهوم «اقتصاد

1. Boorman, *et al.*

2. Economic Openness

3. Economic Shocks

4. Economic Sustainability

5. Economic Instability

آسیب‌پذیر یا شکننده»^۱ - که نقطه مقابل اقتصاد مقاومتی است و مورد نظر این پژوهش نیز می‌باشد، مفهومی است که حدود یک دهه از تولد آن در "ادبیات اقتصادی" می‌گذرد و در واقع، چند سال پس از تجربه بحران مالی شرق آسیا در سال ۱۹۹۷ مورد توجه قرار گرفته است. بحرانی که علت آن بیشتر وابسته کردن بازارهای مالی به سرمایه‌گذاران خارجی بود و به سقوط چندساله اقتصادهایی منجر شد که در جهان به عنوان معجزه آسیایی شناخته می‌شدند (خاندوزی، ۱۳۹۴).

گزارش‌های منتشر شده از سوی نهادهای بین‌المللی نیز نشان‌دهنده افزایش حساسیت جامعه جهانی به این موضوع بوده است. گزارش رقابت‌پذیری (۲۰۱۳) مجمع جهانی اقتصاد با عنوان «رقابت‌پذیری تاب‌آور»، بخش ویژه «تاب‌آوری ملی» در گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۱۳) مجمع جهانی اقتصاد، اجلاس داووس^۲ (۲۰۱۳) با عنوان «پویایی تاب‌آور» (آقامحمدی و غیاثوند، ۱۳۹۳)، گزارش رسمی اجلاس مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۳) با عنوان «ایجاد مقاومت ملی در برابر مخاطره‌های جهانی»، اجلاس گروه بیست در ۲۰۱۴ پیرامون «رشد تاب‌آور» (خاندوزی، ۱۳۹۴)، از جمله این اسناد و گزارش‌ها می‌باشند.

با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت اکنون نسبت به یک دهه گذشته نسبت به مقاوم‌سازی اقتصاد، آگاهی و حساسیت جهانی بیشتری وجود دارد و یک وجه از بحث‌های نظری در محافل بین‌المللی برای پایدار نمودن توسعه اقتصادی کشور، افزایش تاب‌آوری کشورها است. روشن است در خصوص کشورهایی که به دنبال پرداخت بهای استقلال سیاسی خود و پافشاری بر مواضع خود هستند، باید حساسیت دوچندانی در مورد طراحی صحیح روابط اقتصادی خود وجود داشته باشد. آنچه مورد نظر این پژوهش است، تقویت نهاد و زیرساخت‌های اقتصادی از کانال شناسایی شاخص‌های استقلال اقتصادی و در نهایت، ارائه توصیه‌های سیاستی برای حرکت به سمت روند مطلوب آن شاخص‌ها است که ضمن حفظ ویژگی‌های یک اقتصاد کارآمد، از استقلال اقتصادی کشور نیز پاسداری می‌کند.

1. Vulnerable Economy

۲. اجلاس سالانه مجمع جهانی اقتصاد (World Economic Forum) با حضور رهبران سیاسی و نخبگان اقتصادی و تجاری کشورهای مختلف جهان برگزار می‌شود که تحت تأثیر نام محل برگزاری به نام اجلاس داووس (Davos) مشهور شده است.

۲-۳. مبانی استقلال اقتصادی

به طور کلی لزوم استقلال اقتصادی را پس از نقد سه رویکرد حاکم در ادبیات بین‌الملل، از دو منظر استقلال سیاسی و قرآنی می‌توان طبقه‌بندی نمود.

الف) رویکرد انزوای سیاسی

گروهی از ملت‌ها برداشت خود از استقلال را با مفهوم انزواگرایی پیوند زده‌اند. از نظر این کشورها استقلال زمانی تحقق می‌یابد که یک ملت کمترین ارتباطات و مبادلات را با دنیای خارج داشته باشد و با اتکا به خود کلیه ابعاد زندگی را تنظیم و اداره نماید (منصوری، ۱۳۷۴). این نظریه در عصر حاضر که شاهد گسترش ارتباطات هستیم، قابلیت اجرایی و اعتبار علمی ندارد. این نظریه برای اعصار پیشین که سطح ارتباطات ملتها و دولت‌ها به دلیل فقدان شبکه‌های حمل‌ونقل، پایین بودن سطح نیازهای مردم، عدم تنوع تقاضاهای نوع بشر و در نهایت بسته بودن جهان بینی مردم به علت انزوای جغرافیایی که فقدان سیاحت و سفر و گردشگری را در پی داشت، می‌توانست استقلال را معنی کند.

ب) رویکرد نسبیت استقلال

طرفداران این نظریه چنین استدلال می‌کنند که کسب استقلال کامل و توانایی حفظ و تداوم آن کار مشکلی است، هر چند که کسب استقلال در سایه تلاش‌ها و فداکاری‌ها مقدور باشد، بویژه در امور داخلی این امر آسان‌تر است؛ چرا که ساقط نمودن یک حکومت ضد مردمی اعم از سلطه‌گران خارجی و مستبدین داخلی از سوخت مایه‌های (انرژی) احساسی و حماسی برخوردار است. هواداران این نظریه معتقدند که دولت برخوردار از استقلال نسبی در صورت ناتوانی از تأمین نیازهای گوناگون کشور می‌تواند در بعد سیاسی مستقل و در سایر ابعاد، وابسته باشد.

مفروض نظریه پردازان فوق آن است که می‌توان مسائل اقتصادی و صنعتی را از مسائل سیاسی جدا کرد، هر چند که این امر غیرممکن نیست ولی امکان آن در روابط کشورهای شمال-شمال یعنی دول صنعتی شده بیشتر است تا در روابط کشورهای جنوب-شمال. کشورهای چو فرانسه و آلمان علی‌رغم نیاز صنعتی که به یکدیگر

دارند، سلطه سیاسی در میان آنها نیست، اما همین دولت‌ها در روابط خود حاضر نیستند با کشورهای جنوب چین تعاملی داشته باشند.

ج) نفی استقلال

هواداران این نظریه معتقدند با «گسترش ارتباطات، رشد سریع علوم و فنون، مسائل جامعه بشری آنچنان به هم پیوند خورده‌اند که عملاً مرزهای جغرافیایی و تقسیم‌بندی منطقه‌ای و قاره‌ای معنا و مفهوم خود را از دست داده‌اند. رفاه‌طلبی روزافزون، افزایش درخواست‌های مختلف برای استفاده از تسهیلات زندگی و به موازات آن محدودیت‌ها، فقدان کارهای مناسب، امکان ادامه حیات مبتنی بر نیاز و امکانات داخلی را منتفی ساخت.» دهکده‌گرایان جهانی از هواداران مشهور این نظریه هستند. در ارزیابی باید گفت: این نظریه بیش از حد آرمان‌گرایانه است و شواهد تجربی آن بیش از آنکه بر شواهد عینی و مدارک حقیقی مبتنی باشد، برگرفته از تخیل و آرزوی نظریه است. اروپای غربی که همگراترین ناحیه جهان محسوب می‌شود، هنوز نتوانسته است مفاهیمی چون پول، ارتش و امنیت ملی را به سطح منطقه‌ای برساند. هنوز موردی پیش نیامده تا مرزهای فرانسه مورد حمله یکی از دول شمال آفریقا قرار بگیرد تا ببینیم آیا سرباز آلمانی و فرانسوی دوشادوش یکدیگر می‌جنگد یا خیر؟ سایر مناطق که جای خود دارد. گواه این ادعا آن است که مدعیان دهکده‌گرایان جهانی، خود دارای اجماع نظر نیستند. مثال عینی خروج بریتانیا^۱ در ۲۳ ژوئن ۲۰۱۶ و از پی استقلال رفتن پس از اتحاد، نشان می‌دهد که نظریه نفی استقلال که از سوی دهکده‌گرایان جهانی مطرح می‌شود، غیر واقع‌گرایانه و مردود است (تقی زاده انصاری، ۱۳۷۹، ۹۴).

نفی استقلال اقتصادی با پذیرفتن بی‌چون و چرای تئوری لیبرال تجارت بین‌الملل و نادیده گرفتن جنبه‌هایی از این تئوری، منجر به تشدید نابرابری‌های بین کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه خواهد شد. این مسأله که جوهر نظریه‌های افرادی همچون فردریک لیست^۲، و آندره گوندرفرانک^۳ بود نشان می‌دهد که پذیرفتن دربست اصول نظری علم اقتصاد متعارف، ما را از دو چیز به طور حتم دور می‌سازد که

۱. نایجل فراژ (Nigel Farage) رهبر حزب استقلال انگلیس نیز پس از همه‌پرسی در سخنانی اعلام پیروزی نموده و روز ۲۳ ژوئن را روز استقلال بریتانیا عنوان کرده است: «اجازه دهید از بروکسل و همه اشتباهات رهایی پیدا کنیم، اجازه دهید ۲۳ ژوئن را روز استقلال مان بنامیم.»

2. Friedrich List

3. Andre Gunder Frank

عبارتند از «استقلال» و «عدالت اجتماعی»، در حالی که هم بر اساس موازین فکری انقلاب و هم بر اساس استدلال‌های اقتصادی، هیچ برنامه‌ای در ایران بدون در نظر گرفتن این دو عنصر اساسی و تعیین کننده قابل اجرا نیست. پس محک اصلی ما برای ارزیابی تصمیم‌گیری‌های اقتصادی باید، استقلال و عدالت اجتماعی باشد. چرا که غفلت از استقلال موجب عمق بخشیدن به وابستگی‌ها در ساختار اقتصادی خواهد شد و توسعه درونزای کشور را با مشکل مواجه خواهد ساخت (مؤمنی، ۱۳۷۴)

در ادامه از دو منظر قرآن کریم و لزوم حفظ استقلال سیاسی، ضرورت بالا بردن استقلال اقتصادی کشور ایران را بررسی می‌کنیم.

۳-۲-۱. استقلال اقتصادی از منظر قرآن

ایران به دلایل ایدئولوژیکی و استراتژیکی یکی از کانون‌های توجه نظام سلطه است. بر اساس موازین اقتصادی اسلام، قواعدی همچون قاعده نفی سبیل، قاعده حرمت تشبه به کفار و از این قبیل موازین، لایتخلف ارزیابی شده‌اند. (مؤمنی، ۱۳۷۴). خداوند در قرآن بر اقتدار اقتصادی مسلمانان یا حکومت اسلامی در برابر دیگران (غیرمسلمانان و سایر حکومت‌ها) تأکید می‌کند، که این تأکید به دو منظور است:

۱. ترساندن کفار و دشمنان خارجی، تا حتی نقشه تجاوز نظامی و زیر فشار گذاردن حکومت اسلامی (مانند محاصره اقتصادی) را در ذهن نپروراند.
۲. گسترده شدن اسلام در خارج از مرزهای حکومت اسلامی با بهره‌گیری از امکانات اقتصادی و کمک به کشورهای فقیر.

بی‌شک چنین قدرت اقتصادی‌ای زمانی برای حکومت اسلامی حاصل می‌شود که از "استقلال اقتصادی" نیز برخوردار باشد. به دیگر سخن، استقلال اقتصادی شرط لازم (نه کافی) برای چنین قدرتی است (خادم علیزاده، ۱۳۹۲).

برخی از آیاتی که در آنها بر استقلال اقتصادی مؤمنان تأکید دارد، به شرح زیر است:

۱. «و [شما مسلمانان] سست نشوید! و غمگین نگردید! و شما برترید، اگر ایمان

داشته باشید»^۱ (آل عمران، ۱۳۹).

بر اساس این آیه، مؤمنین نسبت به دیگران برتری خواهند داشت. از سوی دیگر، یکی از لوازم برتری، بی‌نیازی اقتصادی از دولت‌های استکباری و خودکفایی مسلمانان در

۱. ولاتهنوا و لاتحزنوا و أنتم الأعلون إن كنتم مؤمنین.

کالاهای مصرفی ضروری و استراتژیک است؛ زیرا بدیهی است که نیاز و احتیاج به دیگران همیشه ملازم با ذلت و اسارت است.

۲. «و خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است»^۱ (نساء، ۱۴۱).

نفی هر گونه سلطه بیگانگان بر مسلمانان اصلی است که در این آیه از قرآن کریم صریحاً به آن تأکید شده است. در اقتصادی که مدنظر قرآن است، سعی بر این است که با استفاده از سلاح پویایی اقتصاد، حاکمیت سیاسی دولت اسلامی در روابط با بیگانگان حفظ شود، زیرا در روابط خارجی بین دولت‌ها، مناسبات اقتصادی و سیاسی بسیار به هم پیوسته و درهم تنیده‌اند. بنابراین برای حفظ اعتبار و حیثیت اسلامی، دولت‌های اسلامی موظف هستند از هرگونه عملی که راه نفوذ کفار را برای تسلط بر مسلمین می‌گشاید، خودداری کنند. از آنجا که بزرگترین راه نفوذ آنان، تأمین نیازمندی‌های اقتصادی است، از این رو اعمال سیاست اقتصادی در راستای استقلال اقتصادی بیشتر، از مهمترین مسئولیت‌های ملت اسلامی است (عزتی، ۱۳۹۳). بر طبق مفاد این قبیل از آیات بر مسلمانان لازم است که در تمام عرصه‌ها از جمله در عرصه فعالیت‌های اقتصادی به گونه عمل کنند تا زمینه و بستر سیطره‌یابی بیگانگان بر سرنوشت آنان فراهم نگردد و یکی از راه‌های جلوگیری از چنان وضعی تلاش برای دستیابی به استقلال اقتصادی است.

۳-۲-۲. استقلال اقتصادی از منظر استقلال سیاسی

با وجود اهمیت تاریخی فراوان انهدام نظام استعماری، بدیهی است که این تحول، نشانه پایان یافتن کامل تعدیات خارجی بر کشورهای آسیا، آفریقا، و آمریکای لاتین نبوده، همچنین به معنی این نیست که مبارزه‌رهایی‌بخش ملی پایان یافته است. از هم پاشیده شدن نظام استعماری، نشان‌دهنده این حقیقت است که مبارزه مذکور باید وارد مرحله مهم نوینی شده باشد. در مراحل قبلی، این مبارزه برای به دست آوردن استقلال سیاسی بود و در مرحله کنونی هدف، کاهش وابستگی و کسب استقلال اقتصادی است. با این حال، این استنتاج که کشورهای مورد بحث، دیگر نیازی ندارند که در حال جنگ با امپریالیزم باشند کاملاً اشتباه است، برعکس همه آنها کم و بیش تحت فشار امپریالیست‌ها و گاهی فشار شدید نظامی هم قرار می‌گیرند و برخی نیز قربانی تجاوزات

۱. وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً.

علنی می‌گردند. در حقیقت پاره‌ای از این کشورها، هنوز زیر یوغ رژیم‌های استعماری قرار دارند و برای این عده، هدف فوری و اصلی از مبارزه رهایی‌بخش، نه تنها کسب استقلال اقتصادی است بلکه به دست آوردن حاکمیت ملی و آزادی سیاسی نیز هست. امروزه، هدف اصلی، کاهش وابستگی و به دست آوردن استقلال اقتصادی است زیرا که بسیاری از کشورها تاکنون استقلال سیاسی خود را به درجات مختلف به دست آورده‌اند. در دوران‌های استعماری نفوذ سیاسی که توسط امپریالیست‌ها بر ملل مستعمره اعمال می‌شد، سیستم مالی بین‌المللی و سرمایه‌داری انحصاری، برای چپاول و غارت آزادی عمل کامل داشت. در عصر ما، عقب‌ماندگی اقتصادی و وابستگی کشورهای مستعمره و نیمه‌مستعمره پیشین، موجب ادامه دخالت بیگانه در امور داخلی آنها و فشار سیاسی و نظامی بر آنها می‌گردد. وابستگی اقتصادی و عدم تساوی حقوقی آنها نوعی زمینه برای تحکیم بنیان بلوک‌های استعماری نظامی و اتحادیه‌ها، تجاوز و دخالت علنی، تشکیل رژیم‌های اطاعت‌پیشه دست‌نشانده، تعهدات تحمیل‌شده خارجی و غیره می‌باشد. در شرایط موجود، حاکمیت سیاسی، موفقیتی مهم برای مللی است که به مبارزه علیه امپریالیسم و استعمار پرداخته‌اند، به محض اینکه ملتی حاکمیت سیاسی به دست آورده "باید" از این حاکمیت برای ادامه انقلاب در جهت "کسب استقلال اقتصادی" و رهایی کامل از همه شیوه‌های استثمار بیگانه، استفاده کند چرا که استقلال اقتصادی نه تنها پیوندی عمیق با استقلال سیاسی دارد، بلکه شرط لازم تداوم آن است (تقی‌زاده انصاری، ۱۳۷۹).

در این قسمت، به پاره‌ای از سخنان «جولیوس نایرره»^۱ رئیس‌جمهور سابق تانزانیا اشاره می‌گردد که به خوبی اهمیت عوامل اقتصادی و ارتباط آنها را با استقلال سیاسی تشریح نموده است: «... طی مبارزات سیاسی خود، برخی تصور می‌کردند که استقلال سیاسی، نقطه پایانی فرایند رهایی از سلطه است ... افسوس که اکنون می‌فهمیم، استقلال سیاسی کافی نیست. باید استقلال اقتصادی داشته باشیم و بسیار مهم است، پیش از آنکه بتوانیم فرایند رهایی از سلطه را به نتیجه منطقی خود هدایت کنیم، مشکلات و حوزه‌های سلطه اقتصادی را با دید سیاسی بنگریم ... اکنون مسائل بسیار پیچیده‌تر شده است. برای کشورهای مختلف آفریقایی آسان بود تا برای کسب استقلال سیاسی، به‌طور هماهنگ عمل کنند. امروز بسیار مشکل است تا آنها را به همکاری

---

1. Julius Kambage Nayerere

واداشت، چرا که همگی با یک دید به مسأله استقلال اقتصادی نگاه نمی‌کنند و حتی برخی مدعی هستند که اصولاً چنین مشکلی وجود ندارد. در واقع آنچه که وجود ندارد، آگاهی سیاسی نسبت به نیاز استقلال اقتصادی است. اگر این آگاهی وجود نداشته باشد، جهان سوم نمی‌تواند متحد شود و نیروی مقابله خود را افزایش دهد» (همان، ۱۰۸).

۴. استخراج مدل مفهومی پژوهش

۴-۱. بی‌ثباتی اقتصادی، نماینده آسیب‌پذیری اقتصاد

بررسی مفهوم اقتصاد مقاومتی روشن ساخت که اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی بلندمدت برای مقاوم‌سازی، به معنای فعالانه آن است. در این تعبیر، منظور از «اقتصاد مقاومتی» صرفاً مقاوم‌سازی نقاط آسیب‌پذیر اقتصادی و با تأکید بر جنگ اقتصادی و یا مقابله با تهدیدهای خارجی و بویژه دشمنان جمهوری اسلامی ایران نیست. اقتصاد مقاومتی به این معنا، دارای دو جنبه است: کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری (سیفلو، ۱۳۹۳).

به عبارت دیگر، اقتصادی تاب‌آور است که در صورت بروز شوک‌ها، آسیب‌پذیری آن کم باشد و همچنین بتواند روند رو به رشد را ادامه دهد. آنچه که مشخص است این است که پس از وقوع یک شوک، اقتصاد متلاطم شده و متغیرهای آن به نوسان واداشته می‌شوند و این نوسانات غیر قابل انتظار در یک کشور، نشان‌دهنده "بی‌ثباتی اقتصادی" است. بنابراین می‌توان بی‌ثباتی اقتصادی را به عنوان نماینده آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصاد - روی دیگر یک اقتصاد مقاوم - در نظر گرفت (براتی، ۱۳۸۲ الف).

فیشر^۱ (۱۹۹۳) در مقاله «نقش شاخص‌های اقتصاد کلان در رشد» ثبات اقتصادی را وضعیتی می‌داند که در آن شرایط زیر برقرار باشند: ۱- نرخ تورم پایین و قابل پیش‌بینی باشد؛ ۲- نرخ واقعی بهره، برای سرمایه‌گذاری مناسب باشد؛ ۳- سیاست مالی عاری از نوسان و اختلال و پایدار باشد و بودجه دولت به خوبی مدیریت گردد؛ ۴- نرخ ارز در سطحی نزدیک به مقدار تعادلی آن تعیین گردد.

بانک جهانی نیز متغیرهایی برای تبیین شاخص بی‌ثباتی بیان می‌کند که به شرح زیر است: در صورتی که کسری بودجه در سطح معقولی باشد، نرخ تورم کم و قابل پیش‌بینی باشد (نااطمینانی تورم اندک باشد)، نرخ واقعی ارز رقابتی و نزدیک به سطح

تعادلی و تراز پرداخت‌ها مناسب رشد و توسعه اقتصادی باشد، محیط اقتصاد کلان شرایط باثباتی خواهد داشت (بانک جهانی، ۱۹۹۳).

در پژوهش حاضر، سه شاخص نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی (BD)، مجموع نرخ‌های تورم و بیکاری یا همان شاخص فلاکت^۱ (MI) و حاشیه نرخ ارز (MF) را به عنوان متغیرهای بی‌ثباتی اقتصاد کلان در نظر می‌گیریم.

۴-۲. متغیرهای اثرگذار بر استقلال اقتصادی

با ترکیب متغیرهای مختلف اثرگذار بر استقلال اقتصادی هر کشور می‌توان شاخصی جامع و دقیق از استقلال اقتصادی ارائه کرد. در این قسمت با توجه به ساختار اقتصاد ایران، متغیرهایی را که به طور مستقیم بر استقلال اقتصادی تأثیرگذار است، به عنوان نماینده‌ای از تمامی متغیرهای اثرگذار بر استقلال اقتصادی، شناسایی و تبیین کرده، سپس در بخش بعدی به مدل‌سازی بر اساس این شاخص‌ها می‌پردازیم.

الف) وابستگی بودجه به نفت

اقتصاد ایران به دلیل وابستگی شدیدی که به درآمدهای ناشی از فروش نفت دارد، بسیار آسیب‌پذیر است؛ به عبارت دیگر به جای اینکه پایه‌های اقتصاد مبتنی بر استعدادها و توانایی‌های درون کشور باشد، بر روی فروش ثروت ملی و ورود کالا از آن محل استوار شده است و حتی به عنوان اصلی‌ترین و شاید هم تنهاترین منبع درآمدی بودجه‌ریزی سالانه کشور در نظر گرفته می‌شود. به میزانی که وابستگی بودجه به نفت کاهش پیدا کند، استقلال اقتصادی کشور آسیب‌پذیری کمتری خواهد داشت.

یکی از دلایل وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی، پایین بودن سهم مالیات در تولید ناخالص داخلی است. به گونه‌ای که نسبت مالیات بر تولید ناخالص داخلی در ایران طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۴ به طور میانگین ۷/۳ درصد می‌باشد؛ در حالی که در اغلب کشورها این شاخص بیش از ایران است. این مساله موجب شده تا در ایران بیش از ۵۳ درصد از درآمدهای عمومی بودجه دولت حاصل از فروش نفت باشد. در صورتی که اگر بودجه دولت متکی بر مالیات - که حاصل کار مردم و تولید ملی است - باشد، درآمد عظیم نفتی کشور به عنوان سرمایه بین نسلی می‌تواند صرف ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تولید و

---

1. Misery Index

اشتغال شود (امینی و همتی، ۱۳۹۳). برای استفاده از متغیر وابستگی بودجه به نفت در شاخص‌سازی برای استقلال اقتصادی می‌توان از نسبت‌های زیر استفاده کرد:

- سهم درآمدهای نفتی از بودجه عمومی محقق شده
- سهم درآمدهای مالیاتی محقق شده از منابع بودجه عمومی محقق شده
- سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای ناشی از صادرات نفت و گاز

برای مدل‌سازی نیاز به وجود هر یک از این شاخص‌ها در طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ داریم، از آنجا که قانون سهم‌بری صندوق توسعه ملی از صادرات نفت از سال ۱۳۹۰ تصویب شده است، استفاده از این شاخص برای بررسی روند سال‌های بیان شده مناسب نمی‌باشد.

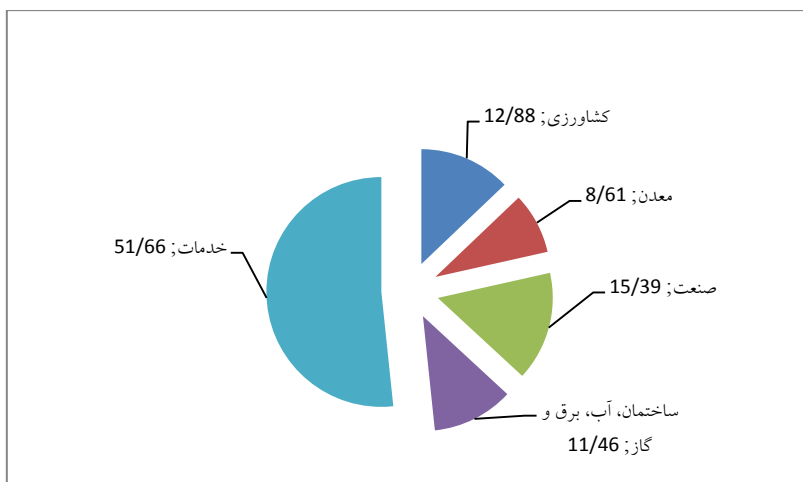
محاسبه میزان منابع نفتی نیز در بودجه عمومی ایران نیز برخلاف ظاهر ساده آن، کاری پیچیده است و نیاز به تسلط کافی بر لایه‌های تودرتوی بودجه عمومی کشور دارد؛ به گونه‌ای که منابع نفتی بودجه عمومی، نه در یک ردیف بلکه در ردیف‌های متعدد و با عنوان‌های مختلف درج شده است. همچنین قوانین متعددی در کشور وجود دارد که هر کدام مجوزی برای استفاده بخش دولتی از منابع نفتی، صادر کرده‌اند و بدون توجه به آنها تعیین میزان دقیق وابستگی بودجه به نفت امکان‌پذیر نیست (پبله‌فروش، ۱۳۹۱). از این رو، برای استفاده از این متغیر در شاخص‌سازی، بهتر است از "سهم درآمدهای مالیاتی محقق شده از منابع بودجه عمومی محقق شده" استفاده کنیم، که هر چه این نسبت پایین‌تر باشد، نشان‌دهنده آن است که درآمدهای نفتی بیشتری صرف هزینه جاری می‌شود و بنابراین جهت مطلوب این متغیر که با نام اختصاری (T) نشان می‌دهیم، در مدل پژوهش افزایشی است.

ب) خودکفایی در تولید محصولات استراتژیک (راهبردی)

در ادبیات مربوط به تجارت بین‌الملل، بحث خودکفایی از اهمیت چندانی برخوردار نیست و فرض بر آن است که در دنیای با تجارت آزاد و با وجود امکان تهیه محصولات از بازارهای جهانی، تأکید بر مزیت‌های نسبی و استفاده از اطلاعات کامل بازاری، منجر به صرفه اقتصادی بیشتر برای کشورها می‌شود و توجه به امر خودکفایی در تولید محصولاتی که مزیت نسبی در تولید آنها وجود ندارد، منجر به کاهش کارایی و کاهش تولید می‌گردد. با این وجود، در اغلب کشورهای جهان، چه در گروه کشورهای توسعه

یافته و چه، در گروه کشورهای با کمترین درجه توسعه یافتگی اغلب از ابزار تعیین کالاهای حساس و حمایت از تولید داخلی آنها استفاده می‌کنند (فاضل، ۱۳۸۷). داده‌های مربوط به حساب‌های ملی گواه این ادعا می‌باشد که بیش از نیمی از ساختار اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۳ خدماتی است و سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی از مجموع ارزش افزوده‌ی ایجاد شده در کل اقتصاد تنها ۱۲/۸۸ درصد است.

نمودار ۱. ساختار اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۲

منبع: محاسبات پژوهش بر اساس داده‌های مربوط به حساب‌های ملی

در حال حاضر تعاریف مختلفی در خصوص شمول «غذاهای اساسی» از سوی وزارت جهاد کشاورزی ارائه می‌شود. در صورتی که معیار «اساسی» بودن محصولات و نهاده‌های غذایی را، سهم بالای این محصولات در تأمین سه ماده مغذی اصلی برای انسان (یعنی کربوهیدرات، پروتئین و چربی) بدانیم، می‌توان اقلام زیر را به‌عنوان غذاهای اساسی معرفی نمود: «گندم»، «جو»، «برنج»، «ذرت»، «سویا»، «روغن»، «قند»، «شکر»، «گوشت قرمز»، «گوشت سفید»، «لبنیات» (روحانی و همکاران، ۱۳۹۳). برای نشان دادن میزان وابستگی کشور در کالاها و نهاده‌های اساسی در حوزه تأمین امنیت غذایی می‌توان از نسبت زیر در شاخص‌سازی استفاده کرد:

- نسبت ارزش واردات محصولات راهبردی به ارزش کل مصرف آنها
- درصد تغییرات ارزش واردات محصولات راهبردی

نسبت ارزش واردات محصولات راهبردی به ارزش کل مصرف آنها را نمی‌توان برای همه کالاهای اساسی بیان شده در بالا، بررسی کرد؛ چرا که داده‌های مربوط به میزان مصرف تمامی کالاهای اساسی برای سال‌های ۹۳-۱۳۶۸ موجود نمی‌باشد. بنابراین در این پژوهش از شاخص دوم که با نام اختصاری (IS) نشان می‌دهیم و روند مطلوب آن روندی کاهشی است، استفاده می‌کنیم.

ج) وابستگی الگوی مصرف به خارج

الگوی مصرف هر جامعه‌ای نقش برجسته‌ای در امکان دستیابی آن جامعه به توسعه دارد. الگوی مصرف اگر منطبق بر الگوی تولید جامعه باشد، با توسعه سازگار است و اگر منطبق بر الگوی تولید نباشد، وارداتی شمرده شده و به طور معمول به صورت عنصر ضد توسعه عمل می‌کند (سیف و همکاران، ۱۳۹۳)؛ زیرا «تا به کار ایرانی و سرمایه ایرانی احترام نگذاریم، تولید ملی شکل نمی‌گیرد؛ و اگر تولید ملی شکل نگیرد، استقلال اقتصادی این کشور تحقق پیدا نمی‌کند؛ و اگر استقلال اقتصادی یک جامعه تحقق پیدا نکرد- یعنی در مسأله اقتصاد نتوانست خودش تصمیم بگیرد و روی پای خود بایستد- استقلال سیاسی این کشور تحقق پیدا نمی‌کند و اگر استقلال سیاسی یک جامعه‌ای تحقق پیدا نکرد، بقیه حرف‌ها جز حرف چیز دیگری نیست. تا یک کشور اقتصاد خود را قوی نکند، پایدار نکند، متکی به خود نکند، مستقل نکند، نمی‌تواند از لحاظ فرهنگی و غیره تأثیرگذار باشد.»^۱ برای به کار بردن متغیر وابستگی الگوی مصرف به خارج در شاخص استقلال اقتصادی می‌توان از یکی از نسبت‌های زیر کمک گرفت.

- سهم واردات کالاهای غیراساسی از کل واردات
  - نسبت ارزش واردات کالاهای مصرفی نهایی غیراساسی به GDP
- در تقسیم‌بندی آمارهای مربوط به واردات، تفکیک کالاها به صورت واسطه‌ای، سرمایه‌ای و مصرفی وجود دارد، بنابراین می‌توان از نسبت دوم که با نام اختصاری (IC) نشان می‌دهیم و که جهت مطلوب آن نیز کاهشی است، برای شاخص‌سازی استفاده نمود.

۱. بیانات رهبر جمهوری اسلامی ایران در جمع کارگران داروسازی، ۱۳۹۱/۲/۱۰

د) پایین بودن صادرات غیرنفتی و غیرمعدنی

همان‌گونه که بیان شد، یکی از مشکلات ساختاری اقتصاد ایران وابستگی شدید به درآمدهای نفتی (تک محصولی بودن آن) است که این مساله خود موجب عدم وجود تنوع، هم در محصولات صادراتی و هم، بازارهای صادراتی شده و حجم صادرات و درآمد غیرنفتی کشور اندک است. وابستگی حداقل نیمی از صادرات کشور به یک محصول خاص موجب خواهد شد که در صورت ایجاد اختلال در صادرات آن محصول، بخش وسیعی از تولید و اشتغال داخل و همچنین سهم قابل توجهی از درآمدهای ارزی کشور دچار نقصان گردد.

پیامدهای دیگر کاهش درآمدهای ارزی دولت، همچون کاهش عرضه ارز در بازار و جهش بهای ارز، افزایش تورم و نااطمینانی و کاهش کیفیت خدمات بخش‌های دولتی نیز همگی نشان از مضرات وابستگی بیش از حد به صادرات تنها یک محصول دارد (خاندوزی، ۱۳۹۴). بنابراین، حمایت همه‌جانبه از صادرات کالاها و خدمات در بندهای «۱۰»، «۱۱» و «۱۲» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی آمده است.

همان‌گونه که در جدول (۱) نیز نشان داده شده، سهم صادرات غیرنفتی از کل صادرات در ده سال گذشته همواره پایین بوده، این سهم، به جز تعداد معدودی از سال‌ها همواره زیر ۲۰ درصد بوده است، در سال‌هایی هم که این سهم به بالای ۲۰ درصد افزایش یافته، به دلیل کاهش در میزان صادرات نفت و یا کاهش در قیمت هر بشکه نفت بوده که در پی آن سهم صادرات نفتی کاهش یافته، و شاخصی که می‌تواند میزان موفقیت در زمینه حمایت از صادرات غیرنفتی برای افزایش توان تاب‌آوری کشور را نشان دهد، به شرح زیر است.

• درصد تغییرات ارزش صادرات غیرنفتی

همان‌گونه که بیان شد، نمی‌توان گفت روند بالا رفتن سهم صادرات غیرنفتی، نشان‌دهنده وضعیت مطلوب صادرات غیرنفتی است. بنابراین برای استفاده از این متغیر در مدل از شاخص "درصد تغییرات صادرات غیرنفتی" که با نام اختصاری (XO) نشان داده و روند مطلوب آن نیز افزایشی است، استفاده می‌کنیم.

جدول ۱. مقایسه سهم صادرات غیرنفتی و صادرات نفت و گاز طی سال‌های ۹۱-۱۳۸۴ (درصد)

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
سهم صادرات نفت و گاز	۸۳/۴	۸۱/۴	۸۳/۵	۸۱/۴	۷۴/۹	۷۶/۴	۷۷/۲	۶۴/۷
سهم صادرات غیرنفتی	۱۶/۶	۱۸/۶	۱۶/۵	۱۸/۶	۲۵/۱	۲۳/۶	۲۲/۸	۳۵/۳

منبع: محاسبات پژوهش بر اساس داده‌های سری زمانی بانک مرکزی

مدل مفهومی از آنچه که تاکنون یافتیم و در این پژوهش می‌خواهیم مدل‌سازی کنیم، در شکل (۱) نشان داده شده است؛ به عبارت دیگر، چهار متغیری که به طور مستقیم بر استقلال اقتصادی تأثیر می‌گذارد، هنگامی که استقلال اقتصادی کشور را کاهش دهند، موجب بروز ناتوانی اقتصاد در برخورد با شوک‌ها و تکانه‌های بین‌المللی خواهند شد که در نهایت، آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصاد را افزایش خواهند داد.

شکل ۱. تأثیر استقلال اقتصادی کشور بر مقاوم و تاب‌آور بودن آن

منبع: یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های پژوهش، مدلی که بتوان با کمک آن میزان ارتباط بین استقلال اقتصادی و آسیب‌پذیری اقتصاد کشور را سنجید به شرح زیر است:

$$E + \beta_2 (\text{بردار متغیرهای کنترلی}) + \beta_1 (\text{شاخص استقلال اقتصادی}) + \beta_0 = \text{شاخص بی‌ثباتی اقتصاد کلان}$$

رابطه (۱)

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، در الگوی بالا از نوشتن متغیرهای شاخص بی‌ثباتی اقتصاد کلان و همچنین متغیرهای استقلال اقتصادی خودداری، و در زیر چگونگی تلفیق اجزای این شاخص‌ها ارائه شده است.

۳-۴. تلفیق متغیرهای با واحدهای اندازه‌گیری متفاوت

هنگامی که یک شاخص حاصل ترکیب چند متغیر است که این متغیرها واحدهای یکسانی ندارند و مقادیر متفاوتی به خود می‌گیرند و حداکثر و حداقل‌های متفاوتی دارند، امکان جمع کردن یا میانگین‌گیری برای ایجاد شاخص نداریم، بنابراین در مرحله اول باید متغیرهای تأثیرگذار بر یک شاخص براساس فرمول کلی زیر^۱ محاسبه و نرمال شوند (دهقان‌منشادی و پوررحیم، ۱۳۹۲)؛

$$I_t = \frac{X_t - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad \text{رابطه (۲)}$$

I_t ارزش شاخص متغیر X در سال t ام می‌باشد. X_t ارزش حقیقی شاخص X در زمان t است و X_{min} و X_{max} ارزش حداقلی و حداکثری شاخص X طی تمام دوره تحت بررسی است. در حالت اول چهار شاخص هر مقداری اختیار می‌کردند، اما وقتی در چارچوب فرمول قرار گیرند بین صفر و یک تغییر می‌نمایند.

۴-۴. نماگر استقلال اقتصادی

برای به دست آوردن نماگر استقلال اقتصادی ابتدا به کمک رابطه (۲) هر چهار متغیر سهم درآمدهای مالیاتی محقق شده از منابع بودجه عمومی محقق شده، درصد تغییرات ارزش واردات محصولات راهبردی، نسبت ارزش واردات کالاهای مصرفی نهایی غیراساسی به GDP و درصد تغییرات صادرات غیرنفتی که به ترتیب با علامت‌های اختصاری IS ، IC و XO نشان داده می‌شود را استاندارد می‌کنیم. نکته قابل توجه آنکه جهت مطلوب شاخص‌های XO و T ، برای نماگر استقلال اقتصادی کشور، افزایش است. درحالی که جهت مطلوب شاخص‌های IS و IC کاهش می‌باشد. برای هم‌جهت نمودن هر چهار متغیر می‌توان تغییرات زیر را اعمال نمود؛

$$IS' = 1 - IS$$

$$IC' = 1 - IC$$

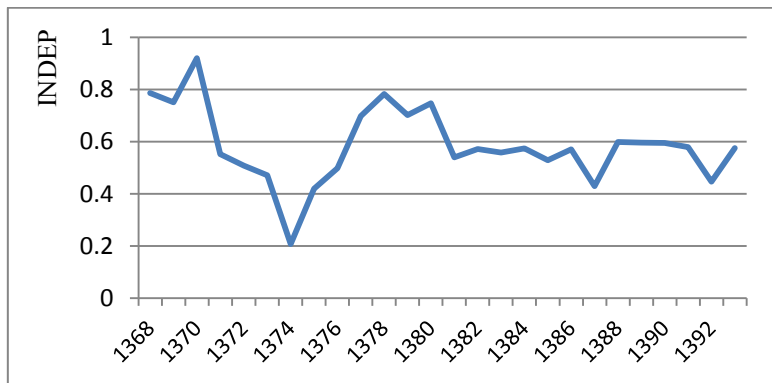
^۱ در طراحی شاخص توسعه انسانی (Human Development Index) از این روش برای ترکیب متغیرهای کمی و کیفی استفاده نموده‌اند. در این پژوهش نیز که شاخص‌ها واحدهای یکسانی ندارند از این روش استفاده می‌شود.

اکنون می‌توان گفت که شاخص INDEP، نماگر استقلال اقتصادی است، هر چه این شاخص به عدد یک نزدیک‌تر باشد، کشور در آن دوره استقلال اقتصادی بیشتری خواهد داشت و هر چه به صفر نزدیک‌تر باشد، به عدم استقلال اقتصادی نزدیک‌تر خواهد بود.

$$INDEP = \text{AVERAGE OF } (T', IC, XO', IS), 0 \leq T', IC, XO', IS \leq 1$$

رابطه (۳)

محاسبات نشان می‌دهد شاخص استقلال اقتصادی در دوره زمانی ۹۳-۱۳۶۸ در بین ۰/۲ تا ۰/۹ نوسان داشته که بر اساس نتایج به‌دست آمده، بالاترین استقلال اقتصادی مربوط به سال ۱۳۷۰ بوده است.

نمودار ۲. بررسی روند نماگر استقلال اقتصادی در دوره زمانی ۱۳۶۸-۱۳۹۳

منبع: محاسبات پژوهش

۴-۵. نماگر بی‌ثباتی اقتصاد کلان

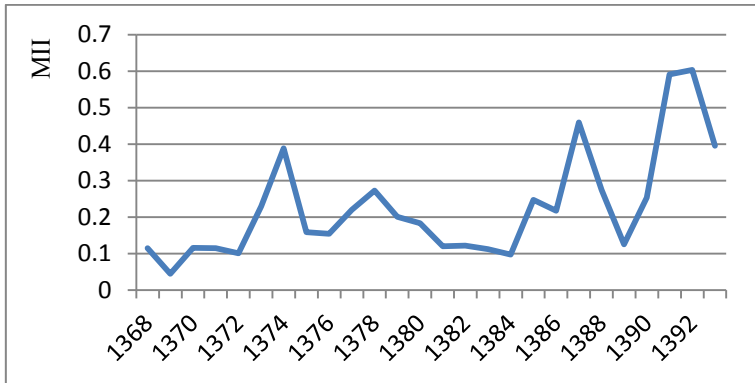
MII^۱ نماگر بی‌ثباتی است که نماینده‌ای از سه متغیر نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی، شاخص فلاکت و حاشیه نرخ ارز می‌باشد. این نماگر با میانگین‌گیری ساده از متغیرهای حاشیه نرخ ارز (MF)، نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی (BD) و شاخص فلاکت (MI) به دست آمده و همان‌گونه که بیان شد، به دلیل متفاوت بودن واحدهای هر یک از متغیرها می‌توان با استانداردسازی متغیرها به کمک رابطه (۲)، خاصیت جمع‌پذیری را در بین متغیرها به وجود آورد.

$$MII = \text{AVERAGE OF } (MF, BD, MI)$$

$$0 \leq MF, BD, MI \leq 1$$

رابطه (۴)

محاسبات پژوهش نشان می‌دهد شاخص MII در دوره زمانی مورد بررسی بین اعداد ۰/۰۳ و ۰/۶ نوسان دارد، در این دوره زمانی ۹۳-۱۳۶۸، کشور ایران بیشترین بی‌ثباتی اقتصادی را در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ داشته است. به عبارت دیگر، آسیب‌پذیری اقتصاد کلان کشور در این ۲ سال به بالاترین حد خود، در طی ۲۵ سال رسیده است.

نمودار ۳. بررسی روند نماگر بی‌ثباتی اقتصاد کلان در دوره زمانی ۹۳-۱۳۶۸

منبع: محاسبات پژوهش

۵. برآورد الگوی پیشنهادی

۵-۱. روش برآورد الگو

فرم کلی الگوی ARDL(p,q1,q2,...,qk) را می‌توان به صورت زیر بیان کرد.

$$Q(L,P)Y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i(L,q_i)X_{it} + \delta W_t + \mu t \quad \text{رابطه (۵)}$$

$$Q(L,P) = 1 - \phi_1 L - \phi_2 L^2 - \dots - \phi_p L^p \quad \text{رابطه (۶)}$$

$$\beta_i(L,q_i) = \beta_{i0} + \beta_{i1}L + \dots + \beta_{iq_i}L^{q_i} \quad \text{رابطه (۷)}$$

$$i=1,2,3,\dots,k$$

در رابطه فوق، L نشانگر عملگر وقفه زمانی مرتبه اول است؛ به طوری که $LY = Y_t$ ، Y_t نشانگر متغیر وابسته، و X_{it} نشانگر بردار متغیرهای توضیحی، $(i=1,2,3,\dots,k)$ تعداد وقفه‌های بهینه مربوط به هر یک از متغیرهای توضیحی، p تعداد وقفه بهینه مربوط به متغیر وابسته و W_t بردار متغیرهای قطعی همچون عرض از مبدأ، متغیرهای فصلی، روند زمانی یا متغیرهای برونزا با وقفه‌های ثابت است.

همچنین با استفاده از الگوی تصحیح خطا^۱ (ECM)، نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها را با مقادیر تعادلی بلندمدت آنها ارتباط داده‌ایم. آزمون تشخیص شامل واریانس ناهمسانی، نرمال بودن پسماندها و خودهمبستگی در خصوص تک‌تک معادلات انجام شده است تا نسبت به عدم وجود مشکلات مربوطه اطمینان حاصل شود. مزیت به‌کارگیری روش ARDL این است که صرف‌نظر از پایایی متغیرهای توضیحی، می‌توان رابطه همگرایی بین متغیرها را بررسی کرد. در این بررسی از معیار شوارز-بیزین^۲ (SBC) به منظور تعیین بهینه وقفه‌های مدل استفاده کرده‌ایم. این معیار با توجه به کوچک بودن حجم نمونه، در تعداد وقفه‌ها صرفه‌جویی می‌کند تا در نهایت تعداد درجات آزادی کمتری از دست داده شود. البته در الگوهای مذکور، تعیین بهینه وقفه‌های هر یک از متغیرهای الگو ضرورت دارد. بدین منظور تعداد بهینه وقفه‌های متغیرهای توضیحی را می‌توان از معیار اطلاعاتی آکائیک^۳ (AIC)، معیار شوارز-بیزین و یا R^2 به دست آورد. نرم‌افزار ایویوز در جدیدترین نسخه خود^۴ و همچنین نرم‌افزار ماکروفیت^۵ امکانات مذکور را فراهم کرده‌اند تا بتوان بر اساس آنها الگوی خود توضیح با وقفه‌های گسترده را برآورد کرد.

بدین ترتیب الگوی تصحیح خطای متناسب با الگوی ARDL، به صورت زیر است:

$$\Delta y_t = -Q(L, S^{\wedge})ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^K \theta_{0i} \Delta x_{it} + \delta' \Delta w_t - \sum_{j=1}^{S^{\wedge}-1} Q \Delta y_{t-j} - \sum_{i=1}^j \sum_{j=1}^{n^{\wedge}i-1} \theta_{ij}^* \Delta x_{t,i-j} + u_t \quad \text{رابطه (۸)}$$

که در آن، Δy_t ، Δx_{it} ، Δw_t به ترتیب، نشان‌دهنده مقادیر با وقفه متغیرهای وابسته، توضیحی و بردار متغیرهای قطعی است. همچنین ضرایب θ_{ij}^* و Q^* نشان‌دهنده ضرایب مربوط به الگوی تصحیح خطا است. این الگو به منظور بررسی ارتباط نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها به تعادل بلندمدت آنها، مورد استفاده قرار می‌گیرد. جمله تصحیح خطا ECT_{t-1} همان جمله خطای حاصل از برآورد رابطه بلندمدت به روش ARDL است که با وقفه زمانی در الگو در نظر گرفته می‌شود، و ضرایب آن نشان‌دهنده سرعت تعدیل به سمت تعادل بلندمدت است که انتظار می‌رود علامت این متغیر منفی و مقدار آن بین منفی یک و صفر باشد. ضرایب الگو منعکس‌کننده رابطه کوتاه‌مدت بین متغیر وابسته و

---

1. Error Correction Model (ECM)
 2. Schwarz Bayesian Criterion
 3. Akaike Information Criterion
 4. Eviews 9
 5. Microfit

متغیرهای توضیحی است. لازم به ذکر است که رابطه یاد شده مانند رابطه بلندمدت، به روش حداقل مربعات معمولی (OLS) برآورد می‌شود.

برای آزمون همگرایی لازم است آزمون فرضیه زیر صورت گیرد:

$$H_0: \sum_{i=1}^p \alpha_i - 1 \geq 0 \quad \text{رابطه (۹) (عدم وجود رابطه بلندمدت)}$$

$$H_0: \sum_{i=1}^p \alpha_i - 1 < 0$$

کمیت آمار t_0 مورد نیاز برای انجام آزمون بالا، این‌گونه محاسبه می‌شود:

$$\frac{\sum_{i=1}^p \hat{\alpha}_i - 1}{\sum_{i=1}^p \delta \hat{\alpha}_i} \quad \text{رابطه (۱۰)}$$

اگر کمیت بحرانی ارائه شده از سوی بنرجی^۱، دولادو^۲، و مستر^۳ در سطح اطمینان مورد نظر، کوچکتر از کمیت آماره t محاسباتی بالا باشد، فرض H_0 رد شده و می‌توان نتیجه گرفت که یک رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرهای توضیحی الگو وجود دارد (ازوجی و فرهادی کیا، ۱۳۹۲).

۵-۲. تصریح الگوی پژوهش

با توجه به مطالب الگوی ARDL پژوهش حاضر به صورت زیر نمایش داده می‌شود:

$$Q(L, P)MII = \beta_0 + \beta_1(L, q_1)INDEP + \beta_2(L, q_2)GG + \beta_3(L, q_3)IM + \beta_4(L, q_4)IGDP + \beta_5(T) + \varepsilon \quad \text{رابطه (۱۱)}$$

که در آن، L عملگر وقفه زمانی مرتبه اول، P وقفه بهینه متغیر وابسته یعنی MII و q_i وقفه بهینه متغیرهای توضیحی است که در هنگام برآورد مدل با کمک معیار شوارتز-بیزین به دست می‌آید.

همچنین MII نماگر بی‌ثباتی اقتصاد، $INDEP$ نماگر استقلال اقتصادی و متغیرهای GG ، IM ، $IGDP$ ، متغیرهای کنترلی پژوهش هستند که به ترتیب، نشان‌دهنده نرخ رشد تولید ناخالص داخلی سرانه، رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص از محل واردات، انحراف معیار تولید ناخالص داخلی می‌باشند. T نیز متغیر مجازی تحریم می‌باشد.

اکنون می‌توان با انتخاب مدل ARDL در نرم‌افزار Eviews و انتخاب حداکثر دو وقفه برای هر دو گزینه متغیر وابسته و رگرسورها، روابط کوتاه‌مدت این معادله را

1. Banerjee
2. Dolado
3. Master

تخمین زد. ^۱ بر اساس آماره شوارتز- بی‌زین مرتبه وقفه به صورت (۱، ۰، ۲، ۱)، ARDL(۱) شناسایی شده، و نتایج حاصل از برآورد مدل پویا در جدول (۲) آمده است.

جدول ۲. نتایج حاصل از برآورد مدل پویا (کوتاه‌مدت)

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
MII(-1)	۰/۱۱۶۷۵۸	۰/۱۰۹۴۵	۱/۰۶۶۷۷۱	۰/۳۱
INDEP	-۰/۳۲۰۰۴	۰/۰۷۳۴۲۲	-۴/۳۵۸۹۲	۰/۰۰
INDEP(-1)	۰/۱۹۷۹۶۲	۰/۰۷۳۶۲	۲/۶۸۸۹۸۶	۰/۰۲
GG	-۰/۰۲۷۲۴	۰/۰۰۳۹۶۵	-۶/۸۶۹۷	۰/۰۰
GG(-1)	-۰/۰۶۸۵۲	۰/۰۰۸۴۴۸	-۸/۱۱۰۸۸	۰
GG(-2)	-۰/۰۶۸۱۲	۰/۰۰۹۰۵۲	-۷/۵۳۵۶	۰
IM	۰/۰۰۱۰۱	۰/۰۰۰۳۱۴	۳/۲۱۰۹۷۲	۰/۰۱
IGDP	۷/۸۷E-۰۷	۶/۵۳E-۰۷	۱/۲۰۵۳۱۲	۰/۲۵
IGDP(-1)	۸/۱۵E-۰۶	۱/۱۲E-۰۶	۷/۲۹۹۴۵۵	۰
T	-۰/۱۲۲۵۴	۰/۰۲۵۵۳۹	-۴/۷۹۸۰۴	۰/۰
C	۰/۱۴۹۲۵۷	۰/۰۴۴۶۲۳	۳/۳۴۴۸۱	۰/۰
R-squared	۰/۹۷۶۲۸۷			
F-statistic	۳۷/۰۵۴۵۶			
Prob(F-statistic)	۰/۰۰۰۰۰۴			

منبع: یافته‌های پژوهش

تمامی فروض کلاسیک برای این برآورد بررسی شد، که نتایج همگی مورد تأیید بود. ^۲ تفسیر نتایج روابط کوتاه‌مدت بین تاب‌آوری بخش کلان اقتصاد و استقلال اقتصادی کشور- رابطه (۸)- به روش ARDL که در جدول (۳) آمده، به شرح زیر است: نتایج نشان می‌دهد که ضریب تعیین R برابر ۰/۹۷۶۲۸ که نشانگر قدرت توضیح دهنده‌گی بالای مدل برازش شده است. مقدار $F=۳۷/۰۵۴۵۶$ نیز کاملاً معنادار است. ضریب $MII(-۱)$ مطابق با تئوری است؛ به این معنی که اگر در کوتاه‌مدت، نماگر

۱. معمولاً در داده‌های سالانه، وقفه را ۱ یا ۲ و برای داده‌های با فراوانی بیشتر (مثلاً داده‌های فصلی و ماهانه) طول وقفه را می‌توان بیشتر وارد کرد. در این مطالعه، برای تعیین وقفه بهینه و به منظور جلوگیری از کاهش درجه آزادی، از آماره‌ی شوارتز- بی‌زین استفاده شده است.

۲. تمامی این آزمون‌ها در پایان‌نامه نامبرده انجام شده است.

تاب‌آوری اقتصاد کلان در سال جاری به میزان ۱ واحد باشد، به میزان ۰/۱۱ واحد در سال بعدی خود تأثیرگذار خواهد بود. نکته‌ای که وجود دارد، آن است که این متغیر از نظر آماری بی‌معنا است. ضریب شاخص استقلال اقتصادی هم مطابق با تئوری و هم معنی‌دار است؛ یعنی یک واحد کاهش در نماگر استقلال اقتصادی (INDEP)، عدم تاب‌آوری و آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصاد را در کوتاه‌مدت به میزان ۰/۳۲ واحد افزایش می‌دهد.

سایر متغیرهای کنترلی بجز IGDP - که از نظر آماری معنی‌دار نیست - نیز همگی هم مطابق با تئوری و همگی معنا دار می‌باشند. متغیر مجازی تحریم از نظر آماری معنادار است اما مطابق با تئوری نیست. شاید بتوان گفت که تحریم‌ها در سال ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ اتفاق افتاد اما همان‌گونه که در آمارها دیده می‌شود، متغیر مجازی تحریم تأثیر مستقیم خود را در افزایش شاخص فلاکت، نسبت کسری بودجه به GDP و حاشیه نرخ ارز سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ گذاشته، و از طرفی هم طول سال‌های برآورد شده پژوهش بعد از تعدیل، شامل سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۱ است. متغیر عرض از مبدأ نیز کاملاً معنی‌دار و مطابق با تئوری است، و به عبارت دیگر، اگر تمامی متغیرهای مدل برابر صفر باشند، باز به میزان ۰/۱۴ واحد عدم تاب‌آوری وجود دارد، و این مساله می‌تواند ناشی از ساختاری باشد که تابعی از وجود همیشگی نرخ بیکاری طبیعی، تورم‌های مثبت و یا عدم وجود نظام ارزی تک‌نرخ در ایران است.

۵-۳. آزمون بررسی وجود رابطه بلندمدت

حال بلافاصله بعد از برآورد معادله پویا باید آزمون وجود یا عدم وجود رابطه بلندمدت را انجام داد (تشکینی، ۱۳۸۴). همان‌گونه که بیان شد، به دو روش می‌توان وجود رابطه بلندمدت را بررسی نمود. در زیر وجود رابطه بلندمدت را به روش آزمون بنرجی، دولادو و مستر بررسی می‌کنیم.

بر اساس رابطه (۱۰) آماره t محاسباتی مورد نیاز برای انجام این آزمون برابر است با:

$$t = \frac{\sum_{i=1}^P \hat{\alpha}_i - 1}{\sum_{i=1}^P \delta \hat{\alpha}_i} = -۹/۰۲۹۹$$

تعداد متغیرهای توضیحی مدل برابر ۴ است ($k=4$) بنابراین مقدار بحرانی جدول بنرجی، دولادو و مستر برابر ۴/۰۳- است. قدرمطلق آماره محاسباتی از قدر مطلق مقدار بحرانی بزرگتر است، بنابراین فرضیه H_0 مبنی بر عدم وجود رابطه بلندمدت رد می‌شود.

۴-۵. برآورد رابطه بلندمدت

اکنون که وجود رابطه بلندمدت تأیید شد، آن را برآورد می‌کنیم. نتایج این برآورد در جدول‌های (۳) و (۴) آمده است.

جدول ۳. نتایج حاصل از برآورد معادله تصحیح خطای تاب‌آوری بخش کلان اقتصاد

فرم همجمعی				
متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
D(INDEP)	-۰/۳۲۰۰۴	۰/۰۷۳۴۲۲	-۴/۳۵۸۹۲	۰/۰۰
D(GG)	-۰/۰۲۷۲۴	۰/۰۰۳۹۶۵	-۶/۸۶۹۷	۰/۰۰
D(GG(-1))	۰/۰۶۸۱۲۴	۰/۰۰۹۰۵۲	۷/۵۲۵۵۹۶	۰/۰۰
D(IM)	۰/۰۰۱۰۱	۰/۰۰۰۳۱۴	۳/۲۱۰۹۷۲	۰/۰۱
D(IGDP)	۰/۰۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۰۱	۱/۲۰۵۳۱۲	۰/۲۵
D(T)	-۰/۱۲۲۵۶	۰/۰۲۵۵۳۹	-۴/۷۹۸۰۴	۰/۰۰
CointEq(-1)	-۰/۸۸۳۲۴	۰/۱۰۹۴۵	-۸/۰۶۹۸۶	۰/۰۰
$\text{Cointeq} = \text{MII} - (-۰/۱۳۸۲ * \text{INDEP} - ۰/۱۸۵۵ * \text{GG} + ۰/۰۰۱۱ * \text{IM} + ۰/۰۰۰۰ * \text{IGDP} - ۰/۱۳۸۷ * \text{T} + ۰/۱۶۹۰)$				

منبع: یافته‌های پژوهش

در مدل تصحیح خطا، ضریب EC_{t-1} نشان می‌دهد چه درصدی از خطای تعادل دوره قبل، در دوره جاری اصلاح می‌شود. این ضریب که در اینجا از نظر آماری به طور کامل معنی‌دار است، نشان می‌دهد که در هر دوره ۸۸ درصد از عدم تعادل متغیر وابسته تعدیل شده و به روند بلندمدت خود نزدیک می‌شود.

جدول ۴. نتایج حاصل از برآورد مدل بلندمدت

متغیر	ضرایب بلندمدت	انحراف معیار	آماره t	احتمال
INDEP	-۰/۱۲۸۳۲	۰/۰۷۶۱۲۲	-۱/۸۱۵۷۶	۰/۱۰
GG	-۰/۱۸۵۵۵	۰/۰۲۳۳۳۴	-۷/۹۵۱۸۱	۰/۰۰
IM	۰/۰۰۱۱۴۳	۰/۰۰۰۳۹۵	۳/۸۹۵۹۹۸	۰/۰۱
IGDP	۰/۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۰۱	۷/۵۲۶۵۹	۰/۰۰
T	-۰/۱۳۸۷۳	۰/۰۳۶۵۲۹	-۳/۷۹۷۸۶	۰/۰۰
C	۰/۱۶۸۹۸۷	۰/۰۴۳۷۱۱	۳/۸۶۶۰۵۵	۰/۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج روابط بلندمدت نشان می‌دهد که تمامی ضرایب مطابق با تئوری و از نظر آماری معنادار می‌باشند، بجز متغیر تحریم که مخالف با انتظارات تئوری است و همان‌گونه که بیان شد، دامنه داده‌ها محدود بوده، یعنی تنها تا سال ۱۳۹۱ را شامل می‌شود و داده‌های سال‌های بسیار تأثیرپذیرتر-۱۳۹۲ به بعد- برای این پژوهش در دسترس نبوده است.

۵-۵. استحکام‌سنجی نتایج الگوی تصحیح خطا

در این قسمت برای استحکام‌سنجی نتایج مدل الگوی تصحیح خطا، از تعدیل بیزین الگوی خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی^۱ (BARDL) استفاده شده است. نتایج برآورد مجدد معادله تصحیح خطای تاب‌آوری بخش کلان اقتصاد با روش الگوی خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی مبتنی بر پیشین تابع پیشین دوان، لیترمن و سیمز^۲ (۱۹۸۴) نشان می‌دهد که با پیاده‌سازی انواع الگوهای BARDL، تغییری در علامت و معنی‌داری نحوه تأثیرگذاری متغیرها ایجاد نمی‌شود و صرفاً ضریب تصحیح خطا در دامنه ۳۷ تا ۸۸ درصد نوسان می‌کند. بنابراین بین ۱/۱ تا ۲/۷ دوره برای تصحیح عدم تعادل متغیر وابسته و رسیدن به روند بلندمدت، زمان لازم است.

جدول ۵. نتایج استحکام‌سنجی الگوی تصحیح خطا به روش بیزین

ضرایب برآورد شده با مقادیر مختلف (k, l, θ, ϕ)				
متغیر	BARDL (۰/۹۵, ۰/۱, ۰/۶, ۰)	BARDL (۱, ۰/۱, ۰/۴, ۰)	BARDL (۰/۹۰, ۰/۳۵, ۰/۲, ۰)	BARDL (۰/۸۰, ۰/۳۵, ۰/۲, ۰)
D(INDEP)	-۰/۳۱۷۶۴*	-۰/۲۷۱۲۴*	-۰/۲۲۵۴۳*	-۰/۳۲۰۰۴*
D(GG)	-۰/۰۲۳۵۶*	-۰/۰۱۷۶۹*	-۰/۰۱۵۴۳*	-۰/۰۲۰۱۸*
D(GG(-1))	۰/۰۵۶۱۱۴*	۰/۰۴۳۲۸۷*	۰/۰۳۲۷۸*	۰/۰۵۳۲۱*
D(IM)	۰/۰۱۴۱۶*	۰/۰۱۲۱۱*	۰/۰۱۱۹۳*	۰/۰۲۰۰۱*
D(IGDP)	۰/۰۰۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۰۰۲	۰/۰۰۰۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰۰۰۱
D(T)	-۰/۱۱۵۶۳*	-۰/۱۰۱۲۳*	-۰/۱۰۰۳۴*	-۰/۱۱۳۳۷*
CointEq(-1)	-۰/۸۷۴۳۹*	-۰/۴۲۶۷۹*	-۰/۳۷۶۰۲*	-۰/۴۷۶۵۴*

منبع: یافته‌های پژوهش (علامت *) نشان‌دهنده معنی‌داری در سطح ۵ درصد است

1. Bayesian ARDL
2. Doan, Litterman & Sims

۶. خلاصه و نتیجه‌گیری

مطالعات نشان داد امنیت اقتصادی که یکی از اهداف میانی نظام اقتصادی اسلام است، بر اثر عوامل ناامنی داخلی نیز، مورد تهدید قرار می‌گیرد. یکی از عوامل ناامنی داخلی در اقتصاد، عدم استقلال اقتصادی است که با افزایش آسیب‌پذیری اقتصاد، در شرایط بروز شوک‌های بیرونی - به طور خاص تحریم‌های اقتصادی - کشور را دچار تلاطم می‌کند؛ به گونه‌ای که توانایی تولید نیازمندی‌های جامعه در حد قابل قبولی از رفاه، مختل شده و به ناچار چنین جامعه‌ای در اداره امور اقتصادی، نیازمند و متکی به دیگران خواهد بود. نتایج شناسایی شاخص‌های اثرگذار بر استقلال اقتصادی با رویکرد اقتصاد مقاومتی به شرح زیر است:

۱. با توجه به شرایط اقتصاد ایران، شاخص‌های سهم درآمدهای مالیاتی محقق شده از منابع بودجه عمومی محقق شده، نسبت ارزش واردات محصولات راهبردی به GDP، نسبت ارزش واردات کالاهای مصرفی نهایی غیراساسی به GDP و درصد تغییرات ارزش صادرات غیرنفتی، از جمله مهمترین متغیرهای منتخبی هستند که به طور مستقیم بر استقلال اقتصادی کشور تأثیر می‌گذارند.
۲. داده‌های استخراج شده برای نماگر استقلال اقتصادی (INDEP) بر اساس چهار شاخص انتخابی که عددی بین صفر و یک را شامل می‌شود، با عدد ۰/۹۱ در سال ۱۳۷۰، بهترین وضعیت خود را در طی دوره سالهای ۹۳-۱۳۶۸ داشته است. این در حالی است که ظرف چهار سال بعدی یعنی در سال ۱۳۷۴، پایین‌ترین حد خود در این دوره یعنی عدد ۰/۲۰ بوده، و بررسی عوامل مختلف این سال نشان می‌دهد که رشد صادرات غیرنفتی و سهم مالیات از بودجه عمومی در این مقطع به پایین‌ترین حد خود رسیده، و گذر از اوج به حسیض، تنها با گذشت ۴ سال، نشان‌دهنده آسیب‌پذیر بودن و بی‌ثباتی ساختار اقتصادی ایران است. به طور متوسط در یک دوره پنج‌ساله اخیر (۹۳-۱۳۸۹) نماگر استقلال اقتصادی عددی نزدیک به ۰,۵۵ را به خود اختصاص داده که نشان می‌دهد در سال‌های پایانی دوره زمانی مورد مطالعه به طور نسبی نسبت به سال‌های آغازین این دوره، وضعیت نامطلوبی را در شاخص کلی استقلال اقتصادی (INDEP) داشته است.

۳. در بررسی اثر استقلال اقتصادی بر تاب‌آوری اقتصادی، بی‌ثباتی اقتصادی، به عنوان نماینده آسیب‌پذیری بخش کلان اقتصادی - که روی دیگر سکه تاب‌آوری است - انتخاب شد. تکنیک الگوی خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی با توجه به تأثیر وقفه متغیر بی‌ثباتی اقتصادی بر خود بی‌ثباتی، حجم مشاهدات کم، و هدف بررسی وجود رابطه بلندمدت تکنیک مناسبی بود که نتایج مربوط به برآورد مدل، وجود رابطه معنی‌دار بین استقلال اقتصادی و تاب‌آوری اقتصادی را تأیید نمود. این رابطه مثبت می‌باشد، به گونه‌ای که یک واحد کاهش در استقلال اقتصادی، آسیب‌پذیری اقتصاد را در کوتاه‌مدت به میزان ۰/۳۲ و در بلندمدت به میزان ۰/۱۳ افزایش داده و از این مسیر تاب‌آوری اقتصادی را کاهش می‌دهد.

منابع

- ازوجی، علاءالدین؛ فرهادی‌کیا، علیرضا (۱۳۹۲). بررسی آثار ثبات کلان اقتصادی بر توسعه‌ی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در اقتصاد ایران (کاربرد شاخص ترکیبی در الگوی خود همبسته با وقفه توزیعی (ARDL)). کتاب مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش بهبود فضای کسب‌وکار در ایران ۱۴ آبان ۱۳۹۲. ناشر معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی.
- امینی، علی‌رضا و همتی، فاطمه. (۱۳۹۳). اقتصاد ایران در بستر اقتصاد مقاومتی، الزامات و راهکارها. اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان قزوین: انتشارات اندیشه زرین.
- آقامحمدی، علی و غیاثوند، ابوالفضل. (۱۳۹۳). تاب‌آوری؛ رویکرد مدیریت مخاطرات. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا).
- براتی، محمدعلی. (۱۳۸۲ الف). آسیب‌پذیری اقتصاد. تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- براتی، محمدعلی. (۱۳۸۲ ب). بی‌ثباتی اقتصادی. تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- پیله‌فروش، میثم. (۱۳۹۱). ردپای نفت در بودجه. فصلنامه تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۳۶، صص ۵۰-۴۹.

- تقی‌زاده انصاری، محمد. (۱۳۷۹). استقلال سیاسی و استقلال اقتصادی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۴۹، صص ۸۷-۱۱۸.
- تشکینی، احمد (۱۳۸۴). اقتصاد سنجی کاربردی به روش Microfit. ناشر مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران، چاپ اول، دی ماه.
- خادم‌علیزاده، امیر (۱۳۹۲). تفسیر موضوعی قرآن کریم با رویکرد اقتصادی. قم: دفتر نشر معارف.
- خاندوزی، سید احسان؛ طاهری فرد، علی؛ صاحب هنر، حامد و حصار، امین. (۱۳۹۴). درباره سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۷. بررسی روند شاخص‌های تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ویرایش اول). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- دهقان‌منشادی، محمد؛ پوررحیم، پروین (۱۳۹۲). رابطه بین بی‌ثباتی اقتصاد کلان و رشد اقتصادی در ایران. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی سال بیست و یکم، شماره ۶۷، پاییز ۱۳۹۲، صفحات ۱۹۲-۱۷۱.
- روحانی، سید علی؛ حیدری، حسن؛ شمالی، حسین؛ حسن‌نیا، سجاد؛ بنی‌طبا، سید مهدی و ابوحمزه، داریوش (۱۳۹۳). شاخص‌های ارزیابی تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ویرایش اول). تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱). الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری). آفاق/امنیت، شماره ۱۶، صص ۲۲-۵.
- سیف، اله‌مراد. (۱۳۹۳). نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا).
- سیف، اله‌مراد؛ کمالی، روزبه؛ یوسفی، مجید؛ علی‌یاری، فرشاد؛ شیخ، علیرضا؛ قادرپناه، فریبرز و بهدادفر، محمد رسول (۱۳۹۳ الف). الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تحریم‌های استکبار جهانی، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا).
- سیف، اله‌مراد؛ راهی‌دهقی، مجتبی و مرشدی، بهنام. (۱۳۹۳ ب). اقتصاد مقاومتی و بانکداری مقاومتی (مفاهیم، تجارب و شاخص‌ها). تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا).

- سیفلو، سجاد. (۱۳۹۳). مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی. *مجله معرفت/اقتصاد اسلامی*، سال ۵، شماره ۲، پیاپی ۱۰، صص ۱۷۳-۱۵۱.
- شوماخر، ارنست، اف. (۱۳۶۵). کوچک زیباست (اقتصاد با ابعاد انسانی). ترجمه علی رامین. تهران: انتشارات سروش، چاپ ششم ۱۳۹۰.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴ الف). شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی. *فصلنامه روند*، سال بیست‌ودوم، شماره ۷۱، صص ۱۰۶-۷۹.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴ ب). مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران. *پژوهشنامه اقتصادی*، شماره ۵۹، صص ۱۸۷-۱۶۱.
- فاضل، ماندانا (۱۳۸۷). نگاهی به موضوع کالاهای حساس، خاص و استراتژیک در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی*، شماره ۱۲ و ۱۳.
- منصوری، جواد (۱۳۷۴). فرهنگ استقلال. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- مؤمنی، فرشاد. (۱۳۷۱). ضرورت کوشش در راه تحقق آرمان استقلال اقتصادی. اولین کنگره بررسی اندیشه‌های اقتصادی حضرت امام خمینی (ره).
- مؤمنی، فرشاد. (۱۳۷۴). علم اقتصاد و بحران در اقتصاد ایران. دانشگاه تربیت مدرس: مؤسسه تحقیقات اقتصادی.
- میرمعزی، سیدحسین. (۱۳۹۰). نظام اقتصادی اسلام. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی.
- نماگرهای اقتصادی اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. شماره ۷۹. سه‌ماهه چهارم سال ۱۳۹۳. مرداد ۱۳۹۴.
- سایت سازمان توسعه و تجارت <http://www.tpo.ir/>
- سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران <http://www.irica.gov.ir/>
- سایت مرکز آمار ایران <http://www.amar.org.ir/>
- عزتی، کیوان. (۱۳۹۳). استقلال اقتصادی از منظر قرآن. پایگاه اطلاع‌رسانی <http://www.borhan.ir/>. بازبایی شده در ۱۰ دی ۱۳۹۳.
- نماگرهای اقتصادی. اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی. سال‌های مختلف. قابل دسترسی در سایت بانک مرکزی ایران <http://www.cbi.ir>

- Boorman, J., Fajgenbaum, J., Ferhani, H., Bhaskaran, M., Arnold, D., & Kohli, H. A. (2013). The Centennial Resilience Index: Measuring Countries' Resilience to Shock. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 5(2), 57-98.
- Briguglio, L. (2003). The Vulnerability Index and Small Island Developing States: A Review of Conceptual and Methodological Issues. In *AIMS Regional Preparatory Meeting on the Ten Year Review of the Barbados Programme of Action: Praia, Cape Verde*.
- Briguglio, L., & Piccinino, S. (2011). Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the 2009 Global Recession. Economics Department, University of Malta.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2006). Conceptualizing and Measuring Economic Resilience. *Building the Economic Resilience of Small States, Malta: Islands and Small States Institute of the University of Malta and London: Commonwealth Secretariat*, 265-288.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2008). Profiling Economic Vulnerability and Resilience in Small States: Conceptual Underpinnings. *Islands and Small States Institute of the University of Malta*.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2009). Economic vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements. *Oxford Development Studies*, 37(3), 229-247.
- Doan, T., Litterman, R., & Sims, C. (1984). Forecasting and Conditional Projection Using Realistic Prior Distributions. *Econometric reviews*, 3(1), 1-100.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Guillaumont, P. (2010). Assessing the Economic Vulnerability of Small Island Developing States and the Least Developed Countries. *The Journal of Development Studies*, 46(5), 828-854.
- Guillaumont, P. (1999). On the Economic Vulnerability of Low Income Countries. *International Task Force on Commodity Risk Management in Developing Countries, World Bank*, 2-28.

- James, J. A. (1993). Changes in Economic Instability in 19th-century America. *The American Economic Review*, 83(4), 710-731.
- Stephen E. Flynn (2004). America The Vulnerable; How Our Government Is Failing To Protect Us From Terrorism.
- The Global Competitiveness Report 2013-2014. World Economic Forum, 2013.
- World Bank. (1993). The East Asian Miracle: 105-127.

پیوست آماری

سال	indep	MII
	نماگر استقلال اقتصادی	نماگر بی‌ثباتی اقتصادی
۱۳۶۸	۰/۷۸۵۵۵۸۴۰۱	۰/۱۱۴۶۸۰۸۴۹
۱۳۶۹	۰/۷۵۱۰۶۵۰۳۴	۰/۰۴۴۸۴۲۳۲
۱۳۷۰	۰/۹۱۹۲۵۲۰۲۵	۰/۱۱۵۵۱۶۹۳
۱۳۷۱	۰/۵۵۱۸۳۳۰۹۸	۰/۱۱۴۴۱۷۳۰۱
۱۳۷۲	۰/۵۰۷۲۸۹۵۸۴	۰/۱۰۰۷۸۸۲۵۲
۱۳۷۳	۰/۴۷۱۵۳۱۶۹۲	۰/۲۲۹۸۴۷۷۵۳
۱۳۷۴	۰/۲۰۷۸۲۴۳۱	۰/۳۸۸۳۲۰۸۷
۱۳۷۵	۰/۴۱۹۸۷۲۵۲۱	۰/۱۵۸۸۸۱۱۴۸
۱۳۷۶	۰/۴۹۷۳۹۳۹۷۳	۰/۱۵۳۷۱۰۰۵۹
۱۳۷۷	۰/۶۹۷۵۱۸۱۱۳	۰/۳۱۹۴۳۲۴۲۴
۱۳۷۸	۰/۷۸۲۴۴۹۷۱	۰/۲۷۲۰۷۱۶۲۱
۱۳۷۹	۰/۷۰۱۰۴۰۱۸۱	۰/۲۰۰۲۹۲۵۱۱
۱۳۸۰	۰/۷۴۶۶۶۵۹۲۳	۰/۱۸۲۸۱۷۳۷۶
۱۳۸۱	۰/۵۴۰۰۸۸۷۹	۰/۱۲۰۲۸۸۶۷۶
۱۳۸۲	۰/۵۷۱۲۴۷۱۸۱	۰/۱۲۱۸۳۹۹۱۶
۱۳۸۳	۰/۵۵۷۴۱۱۶۵۹	۰/۱۱۱۷۴۶۳۴۱
۱۳۸۴	۰/۵۷۳۶۸۸۱۸۷	۰/۰۹۷۰۸۱۵۶۶
۱۳۸۵	۰/۵۲۸۸۶۴۵۹۳	۰/۲۴۷۱۷۲۰۰۵
۱۳۸۶	۰/۵۶۹۷۰۸۰۹۶	۰/۲۱۷۳۰۱۰۴۷
۱۳۸۷	۰/۴۲۸۸۳۴۹۷	۰/۴۵۹۵۶۷۸۱۲
۱۳۸۸	۰/۵۹۸۰۹۹۰۹۳	۰/۲۷۴۱۲۹۸۶۸
۱۳۸۹	۰/۵۹۶۰۱۲۰۶۳	۰/۱۲۵۵۴۵۸۳۸
۱۳۹۰	۰/۵۹۴۳۱۵۴۹۴	۰/۲۵۲۷۹۴۶۱۹
۱۳۹۱	۰/۵۷۸۳۶۵۱۵	۰/۵۹۱۰۱۸۵۶۳
۱۳۹۲	۰/۴۴۶۳۶۶۳۷۹	۰/۶۰۳۴۳۳۶۴۶
۱۳۹۳	۰/۵۷۴۶۹۲۰۰۶	۰/۳۹۴۹۶۲۶۳۲